

Лекція 4. Економічні аспекти глобалізації

План

1. Інтернаціоналізація світової економіки – шлях до глобальної економіки.
2. Поняття «глобальна економіка» або «глобальна господарська система».
3. Світ-системний підхід І. Валлерстайна до світової економіки.
4. Глобальна система регулювання економічних відносин.

1. Інтернаціоналізація світової економіки – шлях до глобальної економіки

В сучасному світі відбувається зростання взаємозалежності національних економік різних країн, розвиток інтеграційних процесів, інтенсивний перехід цивілізованих країн від замкнутих національних господарств до економіки відкритого типу. У процесі глобальної інтернаціоналізації світового господарства сформувалась специфічна форма взаємин – *міжнародні економічні відносини*.

Інтернаціоналізація соціально-економічних процесів розглядається як процес наближення національних економік за допомогою посилення промислової співпраці та взаємозалежності міжнародного товарообороту, руху капіталів, робочої сили між країнами. Дослідники виділяють **три основні етапи розвитку інтернаціоналізації господарського життя**. *Перший етап* (кінець XVIII – кінець XIX ст.) – інтернаціоналізація виробництва ґрунтувалася на *взаємодії національних господарств країн завдяки простій кооперації*. Головним каналом комунікації між державами були найпростіші форми міжнародних економічних зв'язків і передусім зовнішня торгівля. *Інтернаціоналізація виробництва й обігу стала однією з найголовніших передумов формування світового господарства*. *Другий етап* (кінець XIX – середина XX ст.) – інтернаціоналізація виробництва переходить в іншу стадію, яка пов'язана з розвитком *складної кооперації*, що ґрунтується на **міжнародному поділі праці**, який стає визначальним фактором поглиблення міжнародних економічних зв'язків та формування світової економіки. *Третій етап* (розпочався зі середини XX ст.) характеризується **комплексністю інтернаціоналізації виробництва**, що охоплює усі підсистеми господарства, поширюючись практично на всі країни світу, всі галузі виробничої та невиробничої сфер. Завдяки інтернаціоналізації забезпечуються головні **умови збалансованого економічного розвитку**, що реалізуються в матеріально-речовій та вартісній формах валового національного продукту (ВНП), піднесенні якості людського розвитку.

Значення інтернаціоналізації полягає в тому, що вона об'єднує структурні елементи і суб'єкти світового господарства в єдине ціле. Тому *вона є одним із системоутворювальних факторів світового господарства*. З поглибленням процесу інтернаціоналізації виробництва посилюється **єдність світового господарства**.

2. Поняття «глобальна економіка» або «глобальна господарська система»

Науковці розглядають *глобальну економіку* як нову історичну реальність, що відрізняється від *світової економіки*, в якій процеси нагромадження капіталу

відбуваються в різних частинах світу. У широкому значенні **глобальну економіку** можна визначити як економіку, основні компоненти якої мають інституціональну, організаційну й технологічну здатність функціонувати як спільність (цілісність) у реальному часі в планетарному масштабі.

Глобальну економіку розглядають як уніфікацію та інтеграцію світової економіки, а саме глобалізацію високих технологій, виробництва, споживання, фінансування, кредитування. **Метою глобальної економіки** є зростання обсягів виробництва, посилення стимулюючої конкуренції, зниження цін, підвищення продуктивності праці, що за рахунок глобальних комунікацій інтелектуалізує виробництво та споживання й сприяє прискореному розвитку країн.

У структурі глобальної економіки повинні бути перерозподільчі механізми, за допомогою яких нації-держави могли б регулювати економічний розвиток і розподіляти вироблені матеріальні цінності в суспільних інтересах.

Методологія глобальної економіки вимагає системного комплексного підходу до дослідження глобальних проблем не в статичі, а в динаміці світового розвитку, тобто в процесі глобальних трансформацій і глобалізації розвитку. Науковці виділяють **основні особливості глобальної економіки**. Перша її особливість полягає в тому, що **фінансовий капітал став неймовірно рухливим**. Інвестори можуть переміщати гроші через кордони з незначними обмеженнями з боку національних урядів або навіть за їхньої відсутності. Завдяки цим процесам, появі **ринку євровалют** і введенню «змінного курсу долара» в середині 70-х років XX ст. **світова економіка стала перетворюватися в транснаціональну**. Вона формується за допомогою потоків грошової маси, а не завдяки торгівлі товарами й послугами. Валютно-фінансова політика суверенних національних урядів все менше впливає на події, які відбуваються на **транснаціональному валютному ринку** й на ринку капіталу, усе частіше перетворюючись у реакцію на ці події.

Другою особливістю глобальної економіки є **глобальна мережа комунікацій**, що була створена завдяки технологічним нововведенням, які зробили можливим для мільярдів людей одночасно спостерігати події, що відбуваються в іншому місці планети. В 90-ті роки почалася **ера глобальної інформатизації світової економіки**. Завдяки інформаційним технологіям, що революціонізують способи нагромадження та передачі інформації, виникає нове просторове розміщення виробництва.

Третя особливість глобальної економіки – **зростаючий міжнародний поділ праці**. Для розвинених країн сировинна економіка стала маргінальною; економіка стає менш матеріалоємною; інформація як результат і як ресурс взагалі не вимагає ні сировини, ні енергії, а успішний розвиток «**нових індустріальних країн**» багато в чому визначається вибором ними «свого» місця в міжнародному поділі праці та пристосуванням до тих структурних змін, які відбуваються на Заході.

Міжнародний поділ праці – це вищий ступінь суспільного поділу праці, який базується на спеціалізації національних економік з виробництва товарів і послуг відповідно до особливостей природних, соціально-економічних й інших умов виробництва в різних країнах, тобто міжнародний розподіл виробництва, що зумовлює і передбачає необхідність обміну результатами діяльності.

Міжнародний поділ праці має власну внутрішню структуру і відповідні методи розвитку. Основними його рисами є *міжнародна спеціалізація* і *міжнародна кооперація виробництва*.

3. Світ-системний підхід І. Валлерстайна до світової економіки

І. Валлерстайн рішуче замінює образ *ізолюваних один від одного окремих суспільств* протилежним чином *єдиної світової системи*, в якому – в єдиному способі поділу праці – змушені об'єднуватися і утверджувати себе всі суспільства, всі уряди, всі підприємства, всі культури і класи, усі домашні господарства, усі індивіди. Ця єдина *світова система*, яка задає форму відносин між соціальними нерівностями у світовому масштабі, *складається разом з розвитком капіталізму*. За своєю внутрішньою логікою *капіталізм неминуче має глобальний характер*. У Європі XVI столітті виникла капіталістична динаміка, що охоплює і кардинально змінює всі традиційні «континенти», простори та ніші соціального життя. «Уся земна куля всередині цієї системи підпорядковується правилам обов'язкового, всезагального поділу праці, яке ми називаємо капіталістичною економікою».

Капіталістична світова економіка складається із трьох основних елементів. По-перше, вона, образно кажучи, *охоплена єдиним ринком*, який працює за принципом максимального збільшення прибутку.

По-друге, *основним елементом є наявність низки державних структур з різним ступенем впливу* всередині та поза окремими суспільствами, а зміст їхньої діяльності полягає в тому, щоб «перешкоджати» «вільному» функціонуванню капіталістичного ринку та спробам певних сил поліпшити шанси однієї чи кількох груп отримання високих доходів.

Третій істотний елемент світової капіталістичної економіки полягає, за Валлерстайном, в тому, щоб *забезпечити присвоєння результатів додаткової праці в такій системі експлуатації, яка охоплює не два класи, а три ступені*: з країнами центру, напівпериферії та периферії.

У той час як європейський капіталізм після краху східного блоку створює універсальний економічний простір – *простір глобального ринку*, – людство розпадається на національні держави та ідентичності зі своїм власним розумінням суверенітету і походження. Одночасно у світовій системі відбувається множення та загострення конфліктів, бо ця система породжує не лише *нечувані багатства*, а й *нечувану бідність*. Зразки глобальної нерівності створюються відповідно до *принципу потрібного поділу соціального простору* на центр, напівпериферію і периферію – поділу світу, який інтегрується в повну конфліктів світову систему.

Періодично виникають *кризи*, що ведуть до процесів реструктурування, які загострюють розподіл влади та нерівності. Одночасно зростає рівень протиріч у межах світової системи. Валлерстайн робить висновок про те, що *універсалізація та поглиблення капіталістичної логіки викликають опір у світовому масштабі*.

У зв'язку з цим він називає антизахідну, спрямовану проти сучасного способу життя фундаменталістську реакцію, а також рух на захист навколишнього середовища та течії неонаціоналізму. *Внутрішня логіка*

світової капіталістичної системи породжує як інтеграцію світу, так і його розпад. Валлерстайн вважає, що зрештою на нас чекає розпад світової системи.

Спосіб аргументації в концепції **І. Валлерстайна** характеризується двома ознаками: монокаузальністю і суто економічним підходом. *Глобалізація розуміється виключно як інституціоналізація світового ринку.*

Критики І. Валлерстайна висувають проти його концепції основні критичні заперечення. По-перше, очевидні труднощі історико-емпіричного тлумачення та верифікації цієї теорії. По-друге, глобалізація починається у нього з відкриття Колумбом Америки і підкорення Нового Світу, отже, все інше – лише історична специфікація наприкінці ХХ ст. Це означає, що запропонований Валлерстайном підхід не дозволяє визначити історично нове в транснаціональних відносинах. По-третє, І. Валлерстайн, попри всяку логіку, користується лінійною аргументацією, у якій ключовим є поставлене ще Марксом і Енгельсом у Комуністичному маніфесті питання про роль світового ринку як джерело космополітичних конфліктів та ідентичностей.

4. Глобальна система регулювання економічних відносин

Процес глобалізації економіки зумовив кардинальну трансформацію механізмів економічного регулювання та становлення *глобально інтегрованої регулюючої системи*. Ця система будується на комплексі факторів: 1) *широке розповсюдження інформаційних технологій зумовило прорив у галузі міжнародних комунікацій*; 2) *значне підвищення ролі гуманітарного капіталу, що зумовлює інтенсивний розвиток міжнародної взаємодії у сферах освіти, науки, охорони здоров'я людини і довкілля, які перетворюються на глобальні сфери діяльності*; 3) *прагнення до максимально повного використання переваг вільного руху можна реалізувати лише за умови ретельної координації важливих економічних рішень на міжнародному рівні та спільних дій щодо забезпечення рівноваги в рамках світового господарства, а не окремих країн.*

Організаційна структура мегарівня регулювання світової економіки складається з таких ключових компонентів: управляючі механізми транснаціональних чи багатонаціональних корпорацій (ТНК, МНК), міжнародні об'єднання, урядові та неурядові організації й інтеграційні угруповання, системи регулюючих норм і правил, якими вони оперують. Ці інтернаціональні інститути дедалі більше підпорядковують собі зміни в межах окремих національних економічних систем.

Після Другої світової війни процес макроекономічного регулювання розвивався за такими основними напрямками: 1) *розробка міжнародних правил для міжнародної торгівлі товарами і послугами (Генеральна угода по тарифам і торгівлі – ГАТТ, Світова організація торгівлі – СОТ; Конференція ООН з торгівлі та розвитку – ЮНКТАД, Міжнародна торгова палата)*; 2) *регулювання міжнародних валютних відносин, платіжних балансів країн і міжнародної заборгованості (Міжнародний валютний фонд – МВФ, Банк міжнародних розрахунків, Паризький і Лондонський клуби кредиторів)*; 3) *здійснення структурних реформ у країнах, які розвиваються (Організація ООН з промислового розвитку – ЮНІДО, Світовий банк)*; 4) *регіональна міжнародна економічна інтеграція, пов'язана зі створенням комплексних міжнаціональних структур регулювання та єдиної економічної політики*

(*Європейське економічне співтовариство, Північноамериканська асоціація вільної торгівлі – НАФТА*).

ТНК перетворились на основний механізм технологічного вдосконалення сучасної світової економіки, зростання конкурентоспроможності й міжнародної торгівлі.

МВФ – забезпечує формування механізмів валютного регулювання, включаючи регулювання валютного курсу та платіжних балансів. Фонд має повноваження як «кредитор останньої інстанції», який має приходити на порятунок країнам у разі виникнення гострих порушень економічної рівноваги, які загрожують поширенням на світову економіку.

Група **Світового банку** має значні повноваження в рамках системи глобального регулювання (використання процедур фінансування розвитку, багатостороннього гарантування для країн, які розвиваються, інвестиційних некомерційних ризиків, поліпшення інвестиційного клімату). Світовий банк і його центральна ланка – **Міжнародний банк реконструкції і розвитку (МБРР)** – став одним з центрів вироблення стандартів економічної політики (макроекономічної і структурної) для країн-реципієнтів.

Організація економічного співробітництва і розвитку (ОЕСР) відіграє важливу роль у погодженні різних аспектів економічної політики і виробленні узгоджених її параметрів та законів, щодо іноземних інвестицій і регулювання діяльності ТНК, оподаткування, експортного кредитування, розрахунків тощо.

Однією із складових формування глобальної системи регулювання стало утворення низки міждержавних інституцій для координації економічної політики і формування спільних позицій з питань глобального розвитку. Серед них: **Група 7 (G7)** – «*велика сімка*» найбільш розвинених країн з потужною економікою: США, Канада, Німеччина, Велика Британія, Франція, Італія, Японія.